

CERAMICĂ DE TIP *TERRA SIGILLATA* DESCOPERITĂ ÎN FORTIFICAȚII ROMANE DIN DACIA (INFERIOR) MALVENSIS

Mircea Negru, Alexandru Bădescu, Romeo Avram

POTTERY OF *TERRA SIGILLATA* TYPE DISCOVERED IN ROMAN FORTS OF DACIA (INFERIOR) MALVENSIS

Abstract

In the archaeological research that carried out in the last decades inside the Roman forts of Dacia (Inferior) Malvensis there were discovered some fragments of terra sigillata vessels. In this article, we present a small group of this kind of pottery found in the Central Fort of Romula and the *castrum* from Castra Traiana. The archaeological excavations belong to Cristian Vlădescu, Romeo Avram and Lucian Amon.

Types of vessels

The present *terra sigillata* fragments belong to Dragendorf 37 (nos. 3-4, 6-8) and Dragendorf 46 (nos. 1-2). The rest of the fragments are from the middle part of the vessels that cannot be certainly identified as shape.

Pottery workshops

Lezoux group (nos. 1-6, 9)

Some vessels made in this group are of Dragendorf 37 type and they have been decorated in Paternus II (nos. 4), Paternus II-III (no. 3) and Cinnamus (no. 5) styles. Other ones could be produced at Martres-de-Veyre (nos. 1-2).

The terra sigillata workshops from Martres-de-Veyre were dated in the 2nd century AD, and those with Cinnamus, Paternus II and Paternus II-III decoration were produced between 140 and 195 AD.

Rheinzabern group (nos. 7-8, 10-12)

Some fragments belong to Dragendorf 37 type (nos. 7-8). The other ones are from the middle part of the vessels that cannot be certainly identified as shape. One of these belongs to Comitalis II decoration style (no. 10), the other one to Ianuarius II style (no. 11). First style was used in the Antonin Period, the second between the reigns of Antoninus Pius and Marcus Aurelius. The latest chronology of Rheinzabern workshops group is considered to be between 145 and 265 AD.

Keywords: Dacia Malvensis, *terra sigillata*, pottery, Castra Traiana, Romula, Lezoux, Rheinzabern

Cuvinte cheie: Dacia Malvensis, *terra sigillata*, ceramică, Castra Traiana, Romula, Lezoux, Rheinzabern

Cercetările arheologice întreprinse în ultimele decenii în fortificațiile romane din Dacia (Inferior) Malvensis au fost inițiate de Cristian Vlădescu, apoi continuate de Romeo Avram și Lucian Amon.

În cadrul săpăturilor arheologice întreprinse au fost descoperite, printre alte materiale arheologice, o serie de fragmente de vase de tip *terra sigillata*. Dintre cele rămase inedite încă, prezentăm un mic lot ce provine de la Castra Traiana și Romula.

Tipuri de vase

Fragmentele de *terra sigillata* ce fac obiectul prezentului articol aparțin tipurilor Dragendorf 37 (nr. 3-4, 6-8) și Dragendorf 46 (nr. 1-2). Altele nu pot fi atribuite cu certitudine, deoarece provin din partea mijlocie a vaselor (nr. 5, 9-12).

Ateliere de producție

Grupul Lezoux (nr. 1-6, 9)

În cadrul grupului de producție ceramică de la Lezoux se pot identifica mai multe ateliere, dintre care cel mai important pare a fi cel omonim. Unele vase produse de grupul Lezoux sunt de tip Dragendorf 37 (nr. 3-5). Ele prezintă decor în stil Paternus II (nr. 3, 4) și Cinnamus (nr. 5).

Fragmentele de vase de tip Dragendorf 46 (nr. 1, 2) sunt mai apropiate tipologic de cele produse în cadrul atelierelor de la Martres-de-Veyre. Vasele produse în această localitate pot fi distinse de cele de la Lezoux doar prin analize chimice de pastă (Romeuf 1986, p. 147). În cadrul atelierelor satelite celor de la Lezoux (Romeuf 1986, p. 146), pare să fi fost produs vasul de tip Dragendorf 18/31 (nr. 6).

Cronologic, atelierele de la Martres-de-Veyre au funcționat în secolul al II-lea p.Chr., în timp ce vasele cu decorul în stilurile Cinnamus și Paternus II, pot fi datate între 140 și 195 p.Chr.

Grupul Rheinzabern (7-8, 10-12)

Fragmentele descoperite aparțin tipului Dragendorf 37 (nr. 7-8), respectiv nu pot fi atribuite unui tip (10-12), deoarece provin din partea mijlocie ale unor vase. Dintre ele unul poate fi atribuit stilului decorativ Comitialis II (nr. 10), iar altul stilului Ianuarius II (nr. 11). Stilul Ianuarius II a fost datat în perioada antoninilor, iar Comitialis II poate fi datat în perioada Antoninus Pius - Marcus Aurelius.

Perioada producției de *terra sigillata* în grupului de ateliere de la Rheinzabern a fost stabilită inițial la intervalul dintre al doilea sfert al secolului al II-lea p.Chr. și anul 260 p.Chr. (Ricken 1948, p. VIII; Karnitsch 1955, p. 23). Ulterior, a fost propusă și o încadrare cronologică care se rezumă la perioada anilor 145-265 p.Chr. (Lafon 1986, p. 185).

Catalog

1. Vas. Fragment. Ardere primară completă. Dimensiuni: DG = 258 mm. Buză arcuită la exterior. Fără decor. Castra Traiana, castrul roman, 1994, C. 16 AB, c. 9-10. MMN, fdi 279.
Tip Dragendorf 46

Centru de producție: Gallia centrală, grupul Lezoux

Analogii selective: Lezoux: (Vertet 1986, p. 140, fig. 1); Matres-de-Veyre (Romeuf 1986, p. 147)

Cronologie: sec. II p.Chr. (Vertet 1986, p. 139; Romeuf 1986, p. 147)

2. Cupă. Fragment. Ardere primară completă. Dimensiuni: DG = 90 mm. Corp tronconic. Buză răsfântă. Nu prezintă decor. Castra Traiana, castrul roman, 1994, C 16B, c 11 -1,60 m, MMN, fdi 278.

Tip Dragendorff 46

Centru de producție: Gallia centrală, grupul Lezoux

Analogii selective: Lezoux: (Vertet 1986, p. 140, fig. 1); Matres-de-Veyre (Romeuf 1986, p. 147)

3. Vas. Fragment. Ceramică fină de culoare cărămizie acoperită cu vopsea roșie. Ardere primară completă. Ove alungite și bastonașe cu capete lățite. Linie orizontală perlată sub ove. Scenă erotică într-un medalion delimitat prin cercuri concentrice. Astragal. În partea dreaptă un panou delimitat de o linie verticală perlată, care în partea superioară are aplicată o mică rozetă plină cu șapte petale. În panou un personaj feminin cu bustul descoperit ține mâna dreaptă trecută peste bazin spre stânga. Castra Traiana, castrul roman, 1994, C 16A, c 9, - 1,40/1,90 m. MMN, fdi 276.

Tip Dragendorff 37

Centru de producție: Gallia Centrală, grupul Lezoux

Stilurile *Paternus II-III*

Analogii selective: Enoșești-Acidava (Popilian, Ciucă 1993, p. 35, pl. II:36);

Observații: scena erotică este prezentă în stilul Paternus II (Rogers II, 1999, p. 25, pl. 78:25); elementele de separare ale panourilor sunt similare stilului Paternus III (Rogers, II, 1999, p. 25, pl. 80)

Cronologie: perioada 150-195 p.Chr. (Brukner 1981, p. 175);

4. Vas. Terra sigillata. Fragment. Ardere primară completă. Ove alungite și bastonașe cu capete lățite. Linie perlată sub ove. Se păstrează doar

două ove. Castra Traiana, castrul roman, 1994, C 17, c 2. MMN, fdi 277.

Tip Dragendorff 37

Centru de producție: Gallia centrală, grupul Lezoux

Stilul *Paternvs II*

Analogii selective: Enoșești-Acidava (Popilian, Ciucă 1993, p. 34, pl. I:22); Novae (Dimitrova-Milceva 2000, p. 15, 61, pl. 17:263); Lezoux, York, South Shields, Rouen, Augst (Oswald, Pryce 1966, p. 77, 151, pl. 30:91).

Cronologie: perioada 150-195 p.Chr. (Brukner 1981, p. 175); perioada 160-190 p.Chr. (Dimitrova-Milceva 2000, p. 61)

5. Castron. Fragment. Ceramică fină de culoare cărămizie. Ardere primară completă. Decorat pe interiorul bazei cu două șiruri concentrice realizate cu roțița și două inele incizate. În cel mai mic se află ștampila (*CINN*)*AMI*. Castra Traiana, castrul roman, 1994, C 18/19, c 3 nivelul superior. MMN, fdi 280.

Centru de producție: Gallia centrală, grupul Lezoux

Cronologie: perioada 140-195 p.Chr. (Popilian 1976, 27)

Stilul *Cinnamvs*

Analogii selective: Oltenia (Popilian 1976, p. 27-30, pl. 14:8, 9); Buciumi (Chirilă, Gudea, Lucăcel, Pop 1972, p. 40, pl. 3:8); Lezoux (Oswald, Pryce 1966, p. 151, pl. 30:91); Carnuntum (Oswald, Pryce 1966, p. 373).

Cronologie: perioada 150-195 p.Chr. (Brukner 1981, p. 175)

6. Vas. Fragment. Ardere primară completă. Dimensiuni: DG = 140 mm. Corp tronconic. Buză scurtă rotunjită la exterior. Nu prezintă ove. Nu s-a păstrat alt decor. Romula, fortificația centrală, 1992, S 1 F, c 7 -1,50 m. MMN, fdi 198.

Tip Dragendorff 18/31

Centru de producție: Gallia centrală, grupul Lezoux

Analogii selective: Matres-de-Veyre (Romeuf 1986, p. 146)

Cronologie: sec. II p.Chr. (Romeuf 1986, p. 146)

7. Castron. Fragment. Ardere primară completă. Dimensiuni: DG = 276 mm. Corp tronconic

arcuit. Buză rotunjită la exterior. Din șirul de ove s-au păstrat doar două. Nu prezintă bastonașe. Romula, fortificația centrală, 1992, S 2 F, c 5. MMN, fdi 270.

Tip Dragendorff 37

Centru de producție: Rheinzabern

Analogii selective: Rheinzabern (Ricken 1948, Taf. 264:58); Romula (Popilian 1976, p. 32, pl. VIII, nr. 124);

Cronologie: al doilea sfert al secolului al II-lea – 260 p.Chr. (Ricken 1948, p.VIII; Karnitsch 1955, p. 23)

8. Castron. Fragment. Ardere primară completă. Din șirul de ove s-au păstrat doar două. Nu prezintă bastonașe. Romula, fortificația centrală, 1992, S 1 F, c 8, -1,05/1,80 m. MMN, fdi 266.

Tip Dragendorff 37

Centru de producție: Rheinzabern

Analogii selective: Rheinzabern (Ricken 1948, Taf. 264:55); Novae (Dimitrova-Milceva 2000, p. 63-64, pl. 18:293); Romula (Popilian 1976, pl. VIII:121).

Cronologie: al doilea sfert al secolului al II-lea – 260 p.Chr. (Ricken 1948, p. VIII; Karnitsch 1955, p. 23); epoca severilor (Dimitrova-Milceva 2000, p. 63-64, nr. 293)

9. Vas. Fragment. Ceramică fină compactă de culoare cărămizie. Decor cu motive vegetale. Romula, fortificația centrală, 1992, S 2 F, c 17, -1,60 m. MMN, fdi 253.

Centru de producție: Gallia central-estică

Analogii selective: Breçon (Stanfield, Simpson 1958, p. 136, pl. 64:22).

10. Bol. Fragment. Ardere primară completă. Décor cu arcade din segmente lineare. Între ele s-a păstrat parțial un personaj masculin cu sulita în mâna dreaptă, în poziție de repaus. Romula, fortificația centrală, 1969. MMN, fdi 480.

Centru de producție: Rheinzabern

Stilul *Comitalis II*

Analogii selective: Rheinzabern (Ricken 1948, Taf. 81:3; 82:10); Ricken, Thomas 2005, p. 91, pl. 81:4.

Cronologie: al doilea sfert al secolului al II-lea – 260 p.Chr. (Ricken 1948, p. VIII; Karnitsch 1955, p. 23); A. Pius - Septimius Severus (Brukner 1981, p. 175)

11. Bol. Fragment. Ardere primară completă. Ove simple între două linii orizontale. Decor cu colonete vegetale și arcade din segmente lineare. Între colonete se află un motiv vegetal cu patru frunze. În interiorul arcadelor se observă o rozetă cu 13 proeminente, respectiv un arbore. Romula, fortificația centrală, 1969. MMN, fdi 482.

Centru de producție: Rheinzabern

Stilul *Ianuaris II*

Analogii selective: Lauriacum (Karnitsch 1955, p. 72, Taf. 12:1, 12:5); Rheinzabern (Ricken 1948, Taf. 241:15, 16; 206:19; 204:6F); Sucidava (Popilian 1976, p. 166, pl. VIII:123).

Cronologie: secolul al II-lea p.Chr. (Karnitsch 1955, p. 72)

12. Bol. Fragment. Ardere primară completă. Ove și bastonașe între două linii simple orizontale. Decor liber cu animale în alergare.

Dintre cele patru animale reprezentate pot fi cu siguranță identificate o căprioară și un cerb. În fața lor este reprezentat un arbore. Romula, fortificația centrală, 1969. MMN, fdi 481.

Centru de producție: Rheinzabern

Analogii selective: Rheinzabern, (Ricken 1948, Taf. 244:30, 34); Enoșești-Acidava (Popilian, Ciucă 1993, p. 46, pl. II:17)

Cronologie: al doilea sfert al secolului al II-lea p.Chr. - 260 p.Chr. (Ricken 1948, p. VIII; Karnitsch 1955, p. 23).

ABREVIERI

C = caseta

c = caroul

DG = diametrul gurii

S = secțiune

fdi = fond documentar, nr. inv.

MMN = Muzeul Militar Național

BIBLIOGRAFIE

Bet, Vertet 1986 - P. Bet, H. Vertet, *Centre de production de Lezoux*, în C. Bemont, J. P. Jacob (coord.), *La terre sigillée gallo-romaine*, Paris, 1986, p. 138-144.

Brukner 1981 - O. Brukner, *Rimska keramika u Jugoslovenskom delu provincije Dolnje Pannonije*, Beograd, 1981.

Chirilă, Gudea, Lucăcel, Pop 1972 - E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, *Das Römerlager von Buciumi*, Cluj, 1972.

Dimitrova-Milčeva 2000 - A. Dimitrova-Milčeva, *Terra sigillata und Dünnwandige keramik aus Moesia Inferior (Nordbulgarien)*, Sofia, 2000

Fidanovski 1990 - S. Fidanovski, *Rimska keramika Ulpiane*, Beograd, 1990.

Hermet 1934 - F. Hermet, *La Graufesenque*, Paris, 1934.

Karnitsch 1955 - I. Karnitsch, *Die verzierte Sigillata von Lauriacum*, Forschungen in Lauriacum, 3, Linz, 1955.

Lafon 1986 - X. Lafon, *La fin des ateliers, Centre de production de Lezoux*, în C. Bemont, J. P. Jacob (coord.), *La terre sigillée gallo-romaine*, Paris, 1986, p. 183-193.

Oswald, Pryce 1966 - *An Introduction to the study of Terra Sigillata*, London, 1969.

Popilian 1976 - G. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976.

Popilian, Ciucă 1993 - *Ceramica de tip terra sigillata de import descoperită la Enoșești-Acidava (jud. Olt)*, Arhivele Olteniei, SN, 8, 1993, p. 29-42.

Ricken 1948 - H. Ricken, *Die Bilderschüsseln der Römischen Töpfer von Rheinzabern*, Speyer, 1948.

Ricken, Thomas 2005 - H. Ricken, M. Thomas, *Die Dekorationsserien der Rheinzaberner Reliefsigillata*, Bonn, 2005.

Rogers 1999 - G. B. Rogers, *Poteries sigillées de la Gaule Centrale, II, Les potiers*, Lezoux, 1999.

Romeuf 1986 - A.-M., Romeuf, *Les Martres-de-Veyre*, în C. Bemont, J. P. Jacob (coord.), *La terre sigillée gallo-romaine*, Paris, 1986, p. 145-152.

Stanfield, Simpson 1958 - J. A. Stanfield, G. Simpson, *Central Gaulish Potters*, London, 1958.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Pottery of *terra sigillata* type discovered in Roman forts of Dacia (Inferior) Malvensis

Fig. 2. Map of the archaeological sites with presented discoveries

Mircea Negru

Universitatea “Spiru Haret”, Facultatea de Istorie
mircea_negru_arch@yahoo.com

Romeo Avram

0723312129
0749269440

Alexandru Bădescu

Muzeul Național de Istorie a României
Calea Victoriei 12, 030026, București, România
alex_badescu@yahoo.com